

GUERRA I RELIGIÓ. REFLEXIONS SOBRE LA CATALUNYA DEL SEGLE XVII

Dr. Antoni JORDÀ i FERNÁNDEZ
Acadèmic(c) de la «Real Academia de la Historia», Madrid

1.- Consideracions generals

De tots és conegut que en els darrers anys els estudis d'investigació històrica han assolit un grau de desenvolupament molt important als àmbits de la Història social i econòmica. Tanmateix, la perspectiva política, institucional i/o de les mentalitats ha estat sovint oblidada, doncs s'acostumava a pensar que tenint ja els repertoris de la historiografia clàssica erudita no calia insistir més en dits temes.

Aquest fet es pot comprovar tan si parlem de la història de Catalunya en general com si ens referim a la història local i comarcal. Aital circumstància provoca, si més no, que tot i la necessitat de continuar aprofundint en els estudis socio-econòmics sigui urgent revisar vells conceptes historiogràfics que s'han establert sobre la visió historiogràfica de les institucions públiques i les persones que les ocupaven, així com també sobre les seves actuacions.

És per aquest motiu que ens hem proposat de realitzar una investigació històrica sobre els caràcters institucionals i l'actuació pública de l'Església de Tarragona durant del segle XVII, especialment en el període central de la centúria.

El nostre objectiu és, essencialment, conèixer les reaccions que sobre determinats esdeveniments van mantenir dues de les institucions eclesiàstiques més importants: la Mitra i el Capítol tarragonins. L'àmbit cronològic elegit és encara un dels grans desconeguts de la historiografia, especialment a nivell local de Tarragona. I s'han elegit unes dates que podrien situar-nos en el període preparatori del conflicte bèl·lic de 1640, i que simbòlicament s'iniciaria amb la prelatura de l'arquebisbe Juan de Guzmán (1628), tot i que la Seu estava vacant des del 1626, quan va morir l'arquebisbe Juan de Hoces.

L'elecció no s'ha deixat a l'atzar: és a partir de meitats de la dècada dels anys vint del segle XVII quan les relacions entre la Mitra i el Capítol, per una banda, i l'Església i la Corona, per l'altra, entren en una fase de conflictes permanents, continuats, que es lliguen els uns amb els altres i acaben en plets, actes de força i àdhuc de violència, etc.

És en aquestes circumstàncies quan podem copsar la veritable vida interna d'aquelles institucions, que moltes vegades són posades al límit de la seva resistència a causa dels esdeveniments. I no oblidem que un dels motius dels enfrontaments institucionals, l'augment de la contribució econòmica eclesiàstica a la Corona, es deu bàsicament a les necessitats financeres provocades per unes guerres al Nord i centre d'Europa contra els protestants i en defensa de la fe catòlica, la mateixa que els Capítols feien servir per a negar-se a aquells

augment.

Es clar que quan el 1635 s'obrí un nou front bèl·lic contra França, país catòlic, les argumentacions per al manteniment de les imposicions haurien de canviar de plantejaments.

2.- L'estat de la qüestió

Veritablement, què és el que ceoneixem de l'Església de Tarragona en aquest període?

Les obres clàssiques del canon-ge Josep Blanch i d'Emili Morera constitueixen, sens dubte, una font d'informació valuosa, completada pel llibre de Marià Marl. Però, evidentment, estan molt allunyades de les noves metodologies de les ciències històriques, i malgrat la gran quantitat de dades que ens aporten no donen resposta (tampoc era el seu objectiu) a les nombroses preguntes que avui dia fem.

Què en sabem dels Arquebisbes de Tarragona d'aquest període?

La seva trajectòria, eclesiàstica, pastoral i política roman encara avui pràcticament desconeguda. Excepció feta dels estudis globals sobre l'episcopat català, i en especial els de la Seu barcelonina davant el Concili de Trento i el relatiu a la diòcesi d'Urgell i el bisbe Duran, no comptem hores d'ara i per al segle XVII amb estudis biogràfics, polítics o d'història eclesiàstica dels arquebisbes de Tarragona, que governaven un territori amb considerables ingressos econòmics (potser no tan com s'havia pensat sempre) i que tenien una influència política gens menyspreable (potser més del que s'havia cregut fins ara).

I què podríem dir del Capítol?

Pràcticament no hi han estudis sobre aquesta corporació, que en certs moments de la seva història va ser el veritable contrapoder de la Mitra, i en altres arriba fins i tot a suplantar-la. Les fragmentàries dades biogràfiques sobre alguns dels canonges més destacats (Blanch, Girón de Rebolledo) ens porten a qüestionar i esbrinar el paper d'altres capitulars fins ara poc coneguts o totalment desconeguts, com és el cas dels canonges Francesc de Montcada, Josep Fuentes i Josep Valls i sobre tot Miquel Aguiló però que segurament van tenir un protagonisme tan o més important que els citats en primer lloc.

Val a dir que el desconeixement sobre la personalitat dels canonges del segle XVII es trasllada, evidentment, a altres períodes cronològics.

3.- El què i el com

Per a iniciar el nostre estudi era necessari fer, d'alguna manera es podria denominar així, una «crònica» dels esdeveniments més destacats o assenyalats entre els anys 1626 i 1640. Calia obtenir aquesta informació per a que en un futur sigui possible fer una valoració o interpretació dels fets que van tenir lloc entre 1640 i 1652. Altrament, els tòpics ja coneguts i potser vàlids per a determinades zones o ciutats de Catalunya es seguirien aplicant arreu.

Una de les fonts més importants amb que comptaven era la correspondència capitular. Una font desconeguda pràcticament en la seva totalitat, excepció feta d'alguna incursió que Josep M. Recasens va fer ja fa algunes dècades. Una font rica, viva, que aporta gran quantitat de dades i informació sobre temes la majoria de les vegades desconeguts fins ara. Una font que ens apropa una mica més a les inquietuds i problemes dels homes del segle XVII, i que es completa amb les actes capitulars, crònica moltes vegades insuficient per sí mateixa per analitzar un tema, però complement perfecte d'altres informacions.

La utilització simultànea de la correspondència i les actes capitulars, junt amb la bibliografia adient i en alguns casos altres fons documentals (de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, o de l'Arxiu Històric de Tarragona) ens han permès establir un estudi que vol combinar

l'evolució cronològica dels fets amb l'estructuració temàtica de les qüestions més importants, sembla al voltant del nucli principal del treball: les relacions institucionals entre el Capítol i la Mitra, per una banda, i de l'Església amb la Corona i la Santa Seu, per altra.

4.- Història local i història general

Les relacions entre l'Església i el poder polític durant el segle XVII són examinades amb un exemple concret: el de Tarragona. Problemes interns, problemes ciutadans, problemes econòmics i financers, problemes polítics d'articulació del Principat dins la Corona, problemes humans i també polítics de dos grans personalitats eclesiaístiques del Capítol: els canonges Aguiló i Girón de Rebolledo.

Tota aquesta problemàtica permet extraure una visió realment diferent de la que fins ara teníem de l'actuació d'un Capítol en els anys previs a la guerra dels Segadors: l'extraordinària vitalitat que palesen alguns dels seus documents, com és la crítica visió que es té dels assistents a les Corts de Barcelona de 1632, ens projecten des d'un estricte estudi d'història local a un altre amb perspectiva més àmplia, més global, més general, sense que això vulgui dir generalitzada.

5.- Primeres impressions

La primera impressió que hom pot extraure de l'estudi que hem fet és l'extrema complexitat de les relacions polítiques i institucionals que es vivien des de Tarragona durant el període analitzat.

Per començar, les relacions entre la Mitra i el Capítol. Els arquebisbes són cada cop més els executors de la voluntat reial a Catalunya, i en general sense una gran oposició per part de les institucions catalanes que centraran les seves crítiques en l'actuació dels virreis. Però els bisbes són ben rebuts o acceptats en tant que representants de l'Església i de la fe, i en un moment (primer terç del segle XVII) en que es lluita arreu d'Europa per la defensa de la fe catòlica la paraula i la voluntat dels bisbes tenen molt de pes.

Però aquesta bona acceptació que en línies generals tenen els bisbes toparà amb una excepció, en realitat amb nou excepcions: les corresponents als nou Capítols de les seus de Tortosa, Tarragona, Lleida, Solsona, Barcelona, Girona, Seu d'Urgell, Vic i Elna. El cas de Tarragona, per ser la Seu primada i tenir Arquebisbe metropolità, és un exemple significatiu dels conflictes existents.

Ni l'arquebisbe Guzmán ni l'arquebisbe Pérez seran ben acollits pels capitulars. Però, comptat: hom té la impressió que aquesta lluita, aquesta oposició es basa més en les actuacions personals i unilaterals dels prelats que en una veritable oposició política a l'arquebisbe com a «delegat» de la voluntat de la Corona.

Motius insignificants, baralles protocol·làries, etc. són abundants; però també hem vist conflictes de més importància: sobre les atribucions pastorals del prelat, sobre el nomenament de determinats càrrecs. En definitiva, sobre el govern i l'administració de la diòcesi.

Si la Mitra seria el poder i el Capítol el «contrapoder» de la diòcesi, la Confraria de preveres seria l'auxili del poder en contra del Capítol. Les relacions entre canonges i preveres de la Confraria van ser permanentment difícils, amb alguns esporàdics i ocasionals moments d'entesa. Els preveres van ser sempre aliats fidels dels Arquebisbes, dels qui rebren suport moral i fins i tot diners en la seva lluita contra el Capítol. La Confraria aspirava a augmentar la seva influència dins la Seu, i la Mitra desitjava disminuir la que tenia el Capítol: l'aliança, tàcita, era un fet ja des del segle XVI, però ara es manifestaria

amb més intensitat.

No és estrany, doncs, que en moments de Seu vacant el Capítol intentés per tots els mitjans subjectar i doblegar a la Confraria, cosa que a vegades superava fins i tot el que legalment podia fer.

Dins de Tarragona hi ha un altre punt de fricció: el Consell municipal. Les disputes afecten sempre a la peculiar situació jurídica de la ciutat de Tarragona, que es troba sota una doble dependència respecte a l'Arquebisbe i al Rei. Quasevol acció dels consols que pugui afectar a aquest equilibri, sigui la modificació de l'escut de la ciutat o el control de l'entrada a la ciutat dels béns dels canonges, serà indefectiblement interpretat com un atac contra la jurisdicció i estament eclesiàstic.

Però no tot s'acabava en aquest cercle concèntric: Mitra-Capítol-Confraria de preveres. Les relacions institucionals s'extenien en un triple eix: Madrid-Barcelona-Roma.

Madrid. Nucli principal de la Cort, de la Corona, de l'Imperi. El Rei s'adreça sovint al Capítol, gairebé sempre per sol·licitar contribucions econòmiques per sufragar les despeses de les guerres en defensa de la religió. La resposta del Capítol és sempre de submissió política total, però de prudent reticència o radical resistència pel que fa als aspectes fiscals. Totes les contribucions afecten molt directament als recursos, a les rendes dels capitulars. Tot i que segurament no era un dels Capítols més «pobres», sembla ser que tampoc era dels més «rics», sense que aquesta apreciació sigui res més que això, una apreciació basada en les contínues trabes, protestes i súpliques que els capitulars presenten a les indicacions del monarca.

Però Madrid també és la seu de la Nunciatura i del seu apèndix financer, la Cambra Apostòlica. Dels nuncis del període estudiat, ben segur que el més interessant és el cardenal Cesare Monti, patriarca d'Antioquia, que actuà amb rigor i duresa contra el Capítol per la seva resistència a pagar la dècima eclesiàstica aprovada el 1632 pel papa Urbà VIII a instàncies i pressions tan de Felip IV com dels cardenals espanyols residents a Roma.

El segon punt de la línia o eix abans citat era Barcelona. Era la residència del virrei, d'on habitualment provenien les ordres dictades des de Madrid. Però la institució virreinal no tenia solament aquest paper transmissor; el Capítol busca en el virrei l'home de pau, l'àrbit en cas de conflicte, sigui en les lluites contra la Mitra o la Confraria de preveres. El prestigi dels virreis prové a ulls del Capítol, tan de la seva pròpia institució (el «alter ego» del Rei) com de les persones que ocupen el càrrec. En efecte, homes com el duc de Cardona o el comte de Santa Coloma seran sempre ben vistos pels capitulars, que busquen en ells consell i ajuda.

Aquest paper dels virreis contrasta amb el dels diputats de la Generalitat, que reben crítiques molt dures del Capítol per no saber, diu, defensar i amparar l'Església de Catalunya davant de les imposicions fiscals de la Corona. I la major part de les vegades, la Generalitat no rep ni aquestes dures crítiques, sinó l'oblit total i absolut.

Un oblit que contrasta amb els contactes periòdics que, centrats també a Barcelona, el Capítol manté amb la resta de Capítols catalans i especialment amb el de la ciutat comtal. Les relacions amb aquest darrer són gairebé privilegiades, podríem dir. Sense tenir cap primàcia formal, el Capítol de Barcelona indica i marca la pauta del camí a seguir, com es veurà en les Corts de 1632 o en la lluita contra la dècima. Alguns capitulars de Tarragona no acceptaran aquesta mena de primàcia en la pràctica, i intentaran bloquejar-la, sense èxit, amb trabes formals o de procediment, com va fer Girón de Rebolledo.

La resta de Capítols tenen relacions menys estretes amb el de Tarragona, que seguirà una política d'oposició moderada (però finalment claudicant) a la voluntat del Rei; en alguns casos hem vist que actua en solitari i pel seu compte, això sí, secretament.

El tercer punt d'aquella línia imaginària és Roma, on s'acudeix per demanar ajuda als cardenals, per agrair favors al Papa, per protestar o continuar plets davant la Rota. Tret

d'aquest darrer aspecte, el judicial, hom té la impressió que el Capítol, els Capítols, podien intervenir molt poc en la política de la Santa Seu i en les decisions del Papa, i que el veritable «home fort» de les decisions papals en quant a la seva aplicació no estava a Roma sinó a Madrid (el Nunci).

I seguint aquella línia, aquell eix, un equip de síndics, agents i correu, encarregats de defensar els interessos del Capítol allà on sigui necessari. Homes de confiança, de més o menys vàlua professional, però sempre relacionats amb les esferes del poder, amb contactes i influències que ajudaven a crear esperances (de vegades, falses) sobre les possibilitats reals del tema a negociar o a resoldre. Homes capaços d'informar al mateix temps sobre les guerres a Europa, sobre els nomenaments eclesiàstics, sobre les decisions de la Corona, sobre els interessos de la Cambra Apostòlica, etc.

Malgrat tot, ens queda molt encara per saber. Aquest és el repte.